

<https://doi.org/10.62837/2025.3.231>

Doktorant **ABBASOVA RƏŞADƏ MƏHƏMMƏDƏLİ QIZI**

Xəzər Universiteti, Məhsəti küçəsi 41
antar.abal@mail.ru

ALMAN DİLİNDƏ KONYUKTİVİN İFADƏ VASİTƏLƏRİNİN TƏHLİLİ

Açar sözlər: feilin formaları, feilin konyuktiv forması, konyuktivin ifadə vasitələri, tabeli mürəkkəb cümlələr

Alman dilinin qrammatikası öz mürəkkəbliyi ilə digər dillərdən seçilir. Alman dilinin qrammatikasını mürəkkəbləşdirən qaydalardan biri də, feilin formalarından olan Konyuktivdir. Azərbaycan və rus dillərində, alman dilində olan feilin konyuktiv formasına tam mənası ilə uyğun gələn xüsusi bir forma yoxdu. Müasir alman dilində feilin konyuktiv formasının işlənmə sahəsi çox genişdir. Gündəlik danışmada, elmi və siyasi məqalələrdə, bədii ədəbiyyatda, radio və televiziya verislərində feilin konyuktiv formasından daim istifadə olunur. Bu forma real və real olmayan arzu, xahiş, əmr, ehtimal, şübhə, şərt, mümkünlük ifadə edən bir feil şəklidir. Feilin xəbər forması iş və hərəkətin olub bitməsini qətiyyətlə bildirdiyi halda, konyuktiv iş və hərəkətin icrasının ehtimalla, şübhə ilə bağlı olduğunu, müəyyən şəraitdən asılı olduğunu göstərir. Bunu aşağıdakı nümunələrdə nəzərdən keçirək:

Wenn ich Geld habe, helfe ich dir.

Mənim pulum olanda sənə kömək edəcəm.

Bu halda feilin xəbər forması hərəkətin qətiyyətlə icra olunduğunu göstərir.

Wenn ich Geld hätte, würde ich dir helfen.

Əgər mənim pulum olsaydı, sənə kömək edərdim.

Bu cümlədə feilin konyuktiv formasından istifadə olunmuşdu. Hərəkətin real olmadığı, həqiqətə uyğun gəlmədiyini görünür. Danışanın arzusunu, istəyini bildirir.

Alman dilində Konyuktivin iki əsas forması var. Konyuktiv I və Konyuktiv II.

Alman yazıçıları öz fikirlərini obrazlı şəkildə ifadə etmək üçün Konyuktivin hər iki formasından öz əsərlərində geniş istifadə edirlər. Bədii əsərlərdə Konyuktiv I-dən yalnız vasitəsiz nitqi vasitəli nitqə çevirmək üçün istifadə edilsə də, Konyuktiv II-dən daha geniş şəkildə istifadə olunur. Bunu bədii əsərlərdən götürülmüş nümunələr üzərində nəzərdən keçirək.

Er sagte er habe keine Eile zu seiner Frau zu kommen.

O deyirdi ki, arvadının yanına getməyə tələsmir.

Wer an ihnen vorüberspaziert könnte denken, es seien riesengroße Bienenstöcke. Onların yanından keçən hər kəs, onların nəhəng arı pətəkləri olduğunu düşünə bilərdi.

Beim Abendbrot hast du sie unterm Tisch so gegen Schienbein getreten, dass sie beinahe gebrüllt hätte.

Axşam yeməyində stolun altından onun baldırına sən elə təpik vurdun ki, az qaldı ki qışqırsın. 1-ci cümlədə Konyuktiv I-dən istifadə olunmuşdu. Burda məlumat xarakterli fikir yazılmışdı. 2-ci və 3-cü cümlədə isə Konyuktiv II tətbiq olunmuşdu. 2-ci cümlədə real olmayan yalnız düşünülə bilən fikirdən söhbət gedir. Yəni gördüyünü arı pətəyi kimi düşünə də bilər, düşünməyə də bilər. 3-cü cümlədə də düşünülən amma həyata keçməyən fikirdən danışılır. Yəni zərbə alan şəxs qışqıra bilərdi, amma qışqırmayıb sakit dayanıb. Bu cümlələri təhlil etdikdə görürük ki, Konyuktivin xüsusilə də Konyuktiv II-nin bədii əsərlərdə istifadəsi yazıçıya, öz fikirlərini daha geniş, hərtərəfli şəkildə oxucuya çatdırmağa kömək edir. Bədii əsərlərdən götürülmüş digər nümunələrə də baxaq.

Wenn es nicht dunkel wäre, würden sie sogar zwischen jenen blauen Nebelwänden, die Berge sind, das Meer erkennen.

Əgər qaranlıq olmasaydı, onlar hətta dağlar olan o mavi duman divarları arasında dənizə belə görə bilərdilər.

Wenn ich keine Angst hätte, würde ich mit dir morgen auf den Berg klettern.

Əgər mən qorxmasaydım, sabah səninlə dağa çıxardım.

Wenn Sie nun jeden Ziegel auf dem Dach einen andern Heiligen weihen würden, wie mein Herr, dann hätten wir den Lärm alle Tage?

Əgər siz damda olan hər kərpicini, mənim rəbbim kimi başqa müqəddəsə həsr etsəydiz, onda bizdə bütün günü səs-küy olardı?

Cümlələr şərt budaq cümlələri kimi Konyuktiv II-də yazılmışdı. Əsl şərt budaq cümlələrində həyata keçə bilən, reallaşan şərt olduğu halda, Konyuktiv II-də yazılmış şərt budaq cümlələrində yalnız danışanın təxəyyülündə yerinə yetirilə bilən şərt olur. Yazılmış cümlələrdən bunu aydın şəkildə görmək olur. Hər üç cümlədə qoyulmuş şərti dəyişmək mümkün deyil. Nəticədə real olmayan arzu və istəkdən söhbət gedir. Konyuktiv II-nin məhz bu ifadə vasitəsilə yazıçı öz fikirlərinə heç bir məhdudiyyət qoymadan təxəyyülündə formalaşdırdığı düşüncələri, ideyaları oxucuya təqdim edir. Yazıçı nə qədər çox real həyatda gerçəkləşməyən arzu və istəklərdən yazsa, bir o qədər çox Konyuktiv II-dən öz əsərlərində istifadə edir.

Yalnız bədii əsərlərdə deyil, siyasi mövzuda yazılmış əsərlərdə də Konyuktivdən istifadə olunur. Siyasi mövzuda yazılmış əsərlərdən götürülmüş nümunələrdə bunu görə bilərik. Deren Vorgesetzter er geworden wäre, wenn seine damals aktuelle Kandidatur für das Amt des Regierenden Bürgermeistermeisters Erfolg gehabt hätte. O kimin müdiri olardı, əgər onun o vaxtkı bələdiyyə sədri vəzifəsinə namizədliyi uğurlu olsaydı.

Wenn ein junger Student in den siebziger Jahren ähnliches geäußert hätte,wäre er in Bayern mit hoher Wahrscheinlichkeit nicht in den öffentlichen Dienst aufgenommen worden. Əgər yetmişinci illərdə gənc tələbə buna bənzər bir şey desəydi,böyük bir ehtimalla o Bavariyada dövlət xidmətinə qəbul olunmazdı. Auch spricht nichts dafür,dass die Entwicklung in der DDR beschleunigt worden wäre,wenn wir unsere Bemühungen in diese Richtung noch verstärkt hätte. Əgər bu istiqamətdə söylərimizi gücləndirsəydik,ADR-də inkişafın daha da sürətlənəcəyini söyləmək üçün heçnə yoxdu.

Bədii əsərlərdə,siyasi mövzuda yazılmış əsərlərdə feilin Konyuktiv formasına çox rast gəlinir də,elmi ədəbiyyatda Konyuktiv zərurilik və vaciblik bildirmək üçün “sein” feilinin prezensi(indiki zaman) və əsas feilin partisip II şəkli ilə düzəlir.Belə cümlələr kimi yazılır. Es sei hier erwähnt....

Burda qeyd etmək lazımdır ki....

Es sei hier eingehend erleutert....

Burada ətraflı izah etmək lazımdır.....

Elmi əsərlərdə zərurilik və vaciblik bildirilən fikirlərdən başqa,həmçinin arzu və istək bildirən fikirlərə də rast gəlinir.Aşağıdakı cümlələr buna misal ola bilər.

Es falsch wäre,als Künstler in der Industrie aufzugehen und aus der Einsicht,dass es sowohl aus der ökonomischen Not der Zeit heraus.

Sənətkarın sənaye ilə məşğul olması və bunun həmin dövrün iqtisadi çətinliyindən qaynaqlandığını düşünmək yanlış olardı.

Es wäre denkbar,dass die Arbeit in den Werkstätten des Bauhauses mehr und mehr zur Schaffung typischer Einzelstücke führen wird.

Düşünmək olardı ki,tikinti emalatxanalarında görülən işlər getdikcə daha çox tipik fərdi parçaların yaradılmasına səbəb olacaq.

Es wäre eine grobe Vereinfachung und unzulässige Verkürzung,würde man sich gerade auf die Pädagogik des Bauhauses berufen,um aus den Grundlehren alles Inhaltliche auszuklammern. Bu kobud sadələşdirmə və yolverilməz qısaltma olardı,hər şey əsas təlimlərdən kənarlaşmaq üçün tikinti pedaqogikasına arxalansaydı. Elmi əsərlərdə Konyuktivdə yazılmış cümlələrə az rast gəlinir də,gündəlik məişətdə danışq dilində belə cümlələrə çox rast gəlinir.Xüsusilə də,Konyuktiv II-də yazılmış olan cümlələrdən daha çox istifadə olunur.Konyuktiv II-də olan cümlələr daha çox tabeli mürəkkəb cümlə şəklində olur.Amma xahiş bildirən cümlələr sadə cümlə kimi də ola bilər.Nümunə kimi aşağıdakı cümlələrə baxa bilərik.

Würden Sie mir bitte die Rechnung bringen?

Siz zəhmət olmasa mənə hesabı gətirə bilərsiniz?

Könntest du morgen zurückrufen?

Sabah yenidən zəng edə bilərsiniz?

Danışıq dilində şərt budaq cümləsində,güzəşt budaq cümləsində,təyin budaq cümləsində, nəticə budaq cümləsində Konyuktiv I-ə nisbətən Konyuktiv II daha çox istifadə olunur.Çünki insanlar gündəlik danışıqda öz arzu və istəklərini,güman və şübhələrini Konyuktiv II ilə ifadə edirlər.Konyuktiv II-də verilmiş şərt budaq cümlələrində əvvəlcədən qoyulmuş şərt gerçəkliyə uyğun olmadığı halda,nəticə budaq cümlələrində işin nəticəsi reallığa uyğun gəlmir.Bunu misallar üzərində nəzərdən keçərək.

Die Ausstellungsräume sind so weitläufig,dass man sich beinahe darin verirren könnte. Sərgi otaqları o qədər genişdir ki,orada az qala azmaq olar. Die Umleitung war so schlecht ausgedacht,dass wir uns fast verfahren hätten.

Dolama yol o qədər zəif işarələnmişdi ki, biz az qala azmışdıq.

1-ci cümlədə sərgi otaqlarının çox geniş olmasının nəticəsi kimi orda az qala azmaq olar.2-ci cümlədə dolama yolun zəif işarələnməsinin nəticəsi kimi azmaq olar.Digər cümlələrə də baxaq. Wenn ich Französisch könnte,würde ich diese Unterlagen für dich übersetzen. Əgər mən fransız dilini bilsəydim,sənin üçün bu sənədləri tərcümə edərdim. Wenn er schneller gewesen wäre,hätte er gewinnen können. Əgər o daha sürətli olsaydı,o qalib gələ bilərdi.

Bu cümlələrdə əvvəldən qoyulmuş şərtlər reallığa uyğun deyil.Şərtlər reallığa uyğun olmadığına görə də yerinə yetirilməsi də mümkün deyil.Feilin xəbər formasında olan şərt budaq cümlələr həyati gerçəkliyə istinad etsə də,Konyuktiv II-də olan cümlələr xəyal gücünə əsaslanır.Buna görə də,istər yazılı nitqdə, istərsə də şifahi nitqdə şərt budaq cümləsinin feilin xəbər formasında yaxud Konyuktiv formasında olmasına diqqət etmək lazımdı. Şifahi nitqdə Konyuktiv II-də olan cümlələr daha çox şərt budaq cümləsi şəklində olur. Çünki danışan şəxs gerçəkliyə uyğun olmayan fikirlərini müəyyən şərtlərlə əlaqələndirir. Konyuktiv II-də olan şərt budaq cümlələri həm indiki zamanda,həm də keçmiş zamanda ola bilər.Həyata keçməyən,gerçəkləşməyən fikirləri Konyuktiv II-də olan təyin budaq cümlələri şəklində də, ifadə etmək olar.Gündəlik danışıqda Konyuktiv II-də olan təyin budaq cümlələri, şərt budaq cümlələri qədər geniş istifadə olunmasa da,yenə də şifahi nitqdə belə cümlələrə rast gəlinir.Nümunələr üzərində bunu nəzərdən keçirək. Ich kenne keine Methode,mit der man diese Arbeit noch mehr beschleunigen könnte. Mən heç bir üsul bilmirəm ki, bu işi daha da sürətləndirə bilərdi. Es gab noch keinen Menschen,der den Atlantik von Frankreich bis zur Ostküste der USA durchschwommen hätte.

Hələ elə bir adam yoxdur ki,Atlantik okeanını Fransadan ABŞ-ın şərq sahillərinə kimi üzsün.

Təyin budaq cümlələrini Konyuktiv II-də istifadə etmək bir o qədər də münasib deyil. Çünki Konyuktiv II-də gerçəklikdən kənar olan fikir bildirilir.Təyin budaq cümlələri isə baş cümlədə isimlə,əvəzliliklə ifadə olunmuş cümlə üzvünü təyin edir.Belə cümlələri Konyuktiv II-yə uyğunlaşdırmaq əlverişli deyil.Yuxarıda

yazılmış cümlələrdən də, aydın görünür ki, təyin budaq cümlələrini Konyuktiv II-də yazdıqda, Konyuktiv II-nin bildirdiyi gerçək olmayan arzu və istək tam ifadə olunmur. Bunun üçün şərt budaq cümlələri daha uyğundu.

Konyuktiv II müqayisə budaq cümlələrində də istifadə olunur. Konyuktiv II-də olan müqayisə budaq cümlələrində reallıqdan çox da uzaq olmayan fikirlər olsa da, yenə də bu cümlələri Konyuktiv II-yə aid etmək olar. Belə cümlələrə nəzər yetirək. Er sah so aus, als ob er keine Lust auf die Wanderung hätte.

O elə görünür ki, elə bil gəzintiyə çıxmağa həvəsi yoxdu.

Ich war so müde, als hätte ich seit Tagen nicht geschlafen.

Mən elə yorulmuşam ki, elə bil günlərdi yatmamışam.

Er fuhr, als ob er getrunken hätte.

O maşını elə sürürdü ki, elə bil sərxoşdu.

Bu cümlələrdə reallıqdan tam uzaq olan, gerçək həyata heç uyğun olmayan fikirlər yoxdu. Amma buna baxmayaraq, bu cümlələr Konyuktiv II-də yazılıb. Konyuktiv II-də cümlə qurarkən zamana diqqət yetirmək lazımdı. Belə ki, əgər reallaşması hələ də mübahisəli olan fikirdən söhbət gedirsə, belə halda indiki və gələcək zamana istinad olunmalıdı. Bu cümlələr Konyuktiv Präteritum-da (konyuktiv keçmiş zaman) işlənir. Çünki Konyuktiv Präteritum-la indiki və gələcək zamana aid olan fikirlər ifadə olunur. Nümunələrdə bunlara baxaq.

Wenn ich doch schon mit allem fertig wäre!

Əgər mən hər şeyi artıq bitirə bilsəm.

Amma Konyuktiv Plusquamperfekt-də (konyuktiv keçmiş zaman) reallaşması heç vaxt mümkün olmayan fikirlər ifadə olunur.

Wenn ich mich doch nur besser vorbereiten hätte!

Əgər mən daha yaxşı hazırlaşsa bilsəydim.

Konyuktiv mövzusunun bədii əsərlərdən, elmi əsərlərdən, siyasi əsərlərdən, qrammatika kitablarından götürülmüş nümunələr əsasında təhlil olunması, bu mövzunu dərk etməyə kömək olar. Bəzi hallarda mənimsənilməsi çətin olan mövzu bədii əsərlərdən olan nümunələr əsasında çox asanlıqla qavranılır. Məqalədə müxtəlif mənbələrdən götürülmüş kifayət qədər nümunə olduğu üçün, Konyuktiv mövzusu-anlamaqda çətinlik çəkənlərə faydalı olar. Alman dilinin qrammatikasına xas olan Konyuktiv mövzusu yalnız qrammatika kitablarından öyrənilməsi bəzən yaxşı nəticə vermir. Ona görə də, bu mövzunu öyrəndikdə bədii əsərlərdən, elmi əsərlərdən götürülmüş nümunələrə də baxmaq lazımdı.

Abbasova Rəşadə

Xülasə

Alman dilində Konyuktivin ifadə vasitələrinin təhlili

Məqalədə Konyuktivin ifadə vasitələri təhlil edilir. Bədii əsərlərdə, elmi əsərlərdə, gündəlik danışq dilində Konyuktivin düzgün istifadə qaydası

göstərilir. Cümlələr şəklində nümunələr vasitəsilə gündəlik danışiq dilində Konyuktivdə düzgün cümlə qurmaq üçün zamanların bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqəsi müəyyən edilir.

Аббасова Рашада

Резюме

Анализ средств выражения конъюктива в немецком языке

В статье анализируются средства выражения конъюктива. В художественных произведениях, в научных работах, в повседневной разговорной речи проявляется обработка и правильное употребление конъюктива. Посредством примеров в форме предложений определяется взаимодействие времен с целью построения правильного предложения в конъюктиве.

Abbasova Rashada

Summary

Analysis of the means of expression of the subjunctive mood in the German language

The article analyzes the means of expression of the subjunctive mood. The correct usage of the subjunctive mood is demonstrated in literary works, scientific works and everyday speech. Through sentence examples, the interrelation of tenses is determined to form correct sentences in the subjunctive mood in everyday spoken language.

Ədəbiyyat

1. Əliyev Ə. Alman dilinin qrammatikası, Bakı 1969
2. Balcik I., Röhe K., Wrobel V. Die große Grammatik Deutsch, Stuttgart 2009
3. Buscha A., Szita S., Raven S. C Grammatik, Leipzig 2013
4. Kästner E. Das doppelte Lottchen, Leipzig 1949
5. Mann T. Der Zauberberg, Frankfurt 1991
6. Wick R. Bauhaus Pädagogik, Köln 1982
7. Vogel H. Nachsichten, München 1996

Rəyçi: f.ü.f.d. dos. Camalzadə N.E.